

УДК 330.142:316

В.В. Сибірцев, доц., канд. екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет

Структура та складові соціального капіталу суспільства

Удосконалено теоретичні положення щодо встановлення сутності та природи виникнення соціального капіталу суспільства. Узагальнено та надано характеристику підходів (ресурсного, мережево-комунікативного, інституціонального, функціонального) до визначення структури та складових соціального капіталу. Встановлено джерела формування та визначено характер взаємозв'язків складових соціального капіталу суспільства. Визначено функції інституціонального проектування складових соціального капіталу.

соціальний капітал, суспільство, інститути, інституціональне проектування, довіра, соціальні мережі

В.В. Сибірцев, доц., канд. екон. наук

Кіровоградский национальный технический университет

Структура и составляющие социального капитала общества

Усовершенствованы теоретические положения установления сущности и природы возникновения социального капитала общества. Обобщены и охарактеризованы подходы (ресурсный, сетевое-коммуникационный, институциональный, функциональный) к определению структуры и составляющих социального капитала. Установлены источники формирования и определен характер взаимосвязей составляющих социального капитала общества. Определены функции институционального проектирования составляющих социального капитала.

социальный капитал, общество, институты, институциональное проектирование, доверие, социальные сети

Постановка проблеми. Визначальною особливістю сучасного етапу соціально-економічного розвитку людства, пов'язаного із формуванням постіндустріального глобалізованого суспільства є інноваційний характер продуктивної активності учасників відтворювального процесу на всіх його стадіях. При цьому джерелом генерації нових ідей та рушійною силою впровадження різноманітних нововведень виступають насамперед індивідуальні та колективні здібності й компетентності членів суспільства, задіяних у виробничо-технологічних операціях зі створення нової вартості. Постіндустріальна природа переважної більшості економічних процесів за таких умов обумовлює масштабність трансформацій змісту та характеру колективної праці, за яких необхідність безперервного підвищення ефективності господарювання спонукатиме індивідів не тільки до оволодіння унікальними, глибокими та вузькоспеціалізованими знаннями, але й до впровадження новітніх інституціональних форм забезпечення соціальної єдності й довіри, комунікації та продуктивної взаємодії, потенціал використання яких визначається наявним соціальним капіталом суспільства.

Соціальний капітал являє собою особливий нематеріальний актив суспільства, тобто суспільне благо, складовими якого є прийняті у суспільстві та доступні до користування його окремими членами норми, правила, форми організації спільної діяльності та соціальної взаємодії, що ґрунтуються на загально визнаних культурних цінностях та пріоритетах. Проте роль та значення соціального капіталу для

забезпечення усталеності соціально-економічного розвитку не обмежуються тільки виконанням функцій інституціоналізації процесів співробітництва економічних агентів, але й полягають у підтримці стабільності суспільного устрою у цілому, досягненні збалансованості та пропорційності складної системи господарських зв'язків і відносин, сприянні формуванню єдиного соціокультурного простору взаємодії різних індивідів, груп та спільнот, що складають суспільство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми обґрунтування концептуальних підходів, теоретичних і методичних основ інституціоналізації процесів співробітництва економічних агентів та розвитку соціального капіталу суспільства розглядалися у роботах багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, таких як Р. Барт [8], П. Бурдье [1], М. Горожанкіна [2], В. Звонар [3], Д. Коулман [4-5], Е. Лібанова [3], Р. Патнам [6], Ф. Фукуяма [9], Т. Шаповалова [7] та ін. Проте деякі важливі аспекти формування та розвитку теоретичних положень щодо встановлення сутності та виявлення закономірностей трансформації соціального капіталу суспільства досі не дістали належного висвітлення та потребують поглибленого вивчення. Зокрема, на додаткове дослідження вимагають питання визначення структури і складових, встановлення джерел формування та передумов розвитку соціального капіталу.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення теоретичних підходів та обґрунтування положень щодо визначення структури та складових соціального капіталу суспільства.

Виклад основного матеріалу. Соціальна та культурна єдність суспільства в сучасних умовах безперервного зростання інтенсивності та масштабів цивілізаційних та формаційних змін являє собою важливу передумову для успішної реалізації складного комплексу громадських соціальних і економічних цілей, підтримки національної конкурентоспроможності, досягнення усталеності економічного зростання. Соціальний капітал, що виступає інтеграційною основою для забезпечення такого роду єдності в процесі продуктивної спільної діяльності членів суспільства, визначає також можливості для підвищення ефективності господарювання, скорочення трансакційних витрат на засадах формування взаємної довіри, уніфікації та спрощення форм організації взаємодії економічних агентів. Саме на основі реалізації прагнень до утворення такого роду довірливих умов співробітництва відбувається поєднання та інтеграція неоднорідного комплексу знань, умінь та навичок, культурних, національних, духовних і ментальних традицій, ідеологічних систем поглядів, індивідуальних та колективних мотиваційних комплексів, що визнаються суспільством як соціально значущі й цінні та у сукупності визначають його соціальний капітал. Проте розмаїття передумов формування соціального капіталу, неоднозначність складу та неясність характеру взаємозв'язків між його елементами визначає наявність широкого діапазону поглядів дослідників на природу виникнення та закономірності розвитку цього суспільного явища. Узагальнення теоретичних положень стосовно встановлення сутності соціального капіталу [1-9 та ін.] дозволило виокремити такі основні підходи до вирішення даного питання.

1. Ресурсний підхід, відповідно до якого соціальний капітал визначається як комплексна характеристика здатності індивідів (або суспільних груп) щодо підвищення ефективності розпорядження обмеженими ресурсами на підставі використання переваг, джерелом яких є членство у певній соціальній мережі або у більш широкій соціальній структурі, належність до якої визначає відкриття доступу до додаткових можливостей для збільшення продуктивності діяльності. Отже, значення соціального капіталу для забезпечення економічного зростання суспільства при цьому базується на розширеному тлумаченні складу рушійних сил економічного розвитку, серед яких вагоме значення

надається комплексу мотивів і умов (нематеріальних факторів виробництва), що визначають індивідуальний та колективний вибір при розподілі інших обмежених ресурсів. Так, наприклад, на ресурсному характері природи походження соціального капіталу наполягає П. Бурдье [1, с.18], що пропонує розглядати його як сукупність реальних або потенційних ресурсів, що пов'язані зі стійкою мережею певною мірою інституціоналізованих відносин взаємного знайомства й визнання (тобто, із членством у певній групі або участю у певній мережі зв'язків).

Перевагою ресурсного підходу слід вважати орієнтацію на включення соціального капіталу у загальну систему факторів виробництва, що дозволяє уникнути неоднозначності при трактуванні закономірностей створення нової вартості та забезпечення ефективності господарювання. З іншого боку, увага дослідників при цьому буде зосереджуватися насамперед навколо вивчення можливостей та обмежень щодо користування перевагами доступу до певних нематеріальних ресурсів суспільства, в той час як механізм генерації таких ресурсів не буде з'ясовано. Крім того, накопичення соціального капіталу не можна вважати індивідуальною властивістю особистості, навпаки – такого роду здатність є властивістю тільки тієї мережі відносин, учасником якої виступає економічний агент, тобто соціальний капітал буде при цьому вважатися лише ознакою рівня інтегрованості індивіда у певну соціальну структуру, безвідносно до природи її виникнення та закономірностей розвитку.

2. Мережево-комунікативний підхід, в рамках якого увага дослідників щодо розгляду ресурсних переваг, джерелом яких стає участь економічного агента у певній інтегрованій мережі зв'язків, поширюється також на вивчення закономірностей виникнення такої мережі. Особливістю даного підходу, що відрізняє його від ресурсної концепції, є включення до складу соціального капіталу не тільки параметрів відносин горизонтального характеру (між економічними агентами, єдність яких визначається однорідністю соціально-економічних, культурних та інших ознак), але й вертикального походження (суб'єктами яких стають індивіди та соціальні групи, що мають принципово різну спрямованість цілей їх продуктивної активності). Д. Коулмен [4, с.127] підкреслює суспільний характер природи виникнення соціального капіталу, механізм формування якого не обмежується груповою взаємодією (консолідацією зусиль) окремих економічних агентів в контексті конкретних ринкових відносин, а вимагає здійснення масштабних трансформацій соціокультурних складових модернового суспільства у цілому («соціальний капітал як суспільне благо»). Отже, з точки зору Д. Коулмена [5, с.162], соціальний капітал являє собою певний прояв низки складових неформальної соціальної організації суспільства (а саме: ефективні неформальні норми, підкріплені санкціями; концентрація зобов'язань; інформаційно-комунікаційні канали та мережі), що виступає як продуктивний ресурс для одного або більше акторів, безвідносно до характеру його участі у конкретних господарських процесах. Слід, проте, відзначити, що в рамках даного підходу закономірності формування соціального капіталу переважно розглядаються в контексті вирішення суб'єктивних проблем полегшення взаємної інтерпретації стратегій поведінки та конкретних дій економічними агентами, що досягаються шляхом чіткого визначення соціальної ідентичності, розширення можливостей для запобігання опортуністичним вчинкам на основі поділюваних усіма учасниками норм, а також передбаченні наслідків впровадження санкцій за порушення встановлених правил. Природа ж походження зазначених норм і правил (що визначаються переважно інституціональним характером), а також механізми їх інституціонального проектування часто залишаються поза належною увагою дослідників.

3. Інституціональний підхід, який ґрунтується на включенні процесів формування соціального капіталу у більш широкий контекст розбудови інституціонального

середовища функціонування та розвитку суспільства. При цьому соціальний капітал розглядається переважно як інституціональний феномен, виникнення якого обумовлюється потребами забезпечення належного нормативного упорядкування та регулювання певної сфери соціально-економічної активності та є невід'ємною органічною складовою більш масштабних процесів суспільних перетворень. Так, наприклад, з точки зору М. Горожанкіної [2, с.33-36], закономірність змін соціального капіталу полягає у послідовному перебігу наступних суспільних трансформацій: розвиток системи суспільних потреб та виникнення нових ціннісних орієнтирів розвитку соціуму визначають необхідність перетворень у соціальній організації суспільства (обумовлених вимогами задоволення оновлених потреб індивідів та громадських груп, об'єднаних спільними інтересами та цілями), що в комплексі складають зміни у соціальному капіталі, які визначають нову якість соціальної взаємодії агентів. Таким чином, соціальний капітал розглядається як характеристика накопиченого суспільством інституціонального потенціалу організації та регулювання певних соціально-економічних відносин, використання якого здатне полегшити координованість спільних дій учасників певних ринкових трансакцій, сприяти поширенню коопераційних стратегій поведінки економічних агентів і т. і.

До переваг інституціональної концепції слід віднести також міждисциплінарність дослідницького підходу, що дозволяє забезпечити багатоаспектність вивчення природи походження соціального капіталу, що дозволяє, наприклад, Ф. Фукуямі [9, с.81-83] розглядати цей феномен у тісному зв'язку з параметрами стану і тенденціями розвитку ринкових відносин, державного регулювання економіки, громадянського суспільства і т. і. До вад даного підходу слід віднести певною мірою ретроспективний характер інституціонального проектування, обумовлений, з точки зору, Р. Патнама [6], схильністю економічних агентів щодо використання накопиченого досвіду для вирішення новітніх проблем, що, з одного боку, безумовно, дозволяє забезпечити збереження та спадкоємність змін інституціональних норм і правил, але, з іншого – здатне призвести до поглиблення негативних процесів, пов'язаних із надмірно консервативним сприйняттям змін. Крім того, надмірність широти охоплення предметної сфери інституціонального підґрунтя формування соціального капіталу (до складу даної сфери слід віднести занадто розмаїту сукупність соціокультурних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничо-технологічних та інших факторів) також певною мірою обмежує пізнавальний потенціал даного підходу.

4. Функціональний підхід, що базується на визнанні необхідності утилітарного обмеження досліджень інституціональних складових (насамперед, норм і правил) соціального капіталу тільки урахуванням тих аспектів їхнього впливу на соціально-економічні відносини та зв'язки, що пов'язані переважно із посиленням впливу на певні моделі поведінки та конкретні дії індивідів та суспільних груп. До складу елементів соціального капіталу при цьому буде віднесено обмежене коло факторів, явищ та процесів, стан яких може відобразитися на певних параметрах суспільної взаємодії, насамперед – на рівні довіри між учасниками ринкових трансакцій. Отже, за таким підходом вважається, що саме довіра виступає стрижневим елементом забезпечення системної цілісності механізму суспільного відтворення, в рамках якого відбувається поєднання та збалансування цілей, моделей і стратегій поведінки, конкретних вчинків та дій індивідів, соціальних груп, громадських рухів, трудових колективів, державних органів та установ. Реалізація продуктивного потенціалу соціального капіталу здійснюється на основі активізації міжособистісних та міжгрупових зв'язків, оскільки вважається, що саме у сфері комунікації економічних агентів відбувається акумулювання нематеріальних активів (специфічних знань та умінь), які надалі будуть виявлятися та набувати поширення у позитивному соціальному досвіді. Слід відзначити, що

функціональна концепція певною мірою виступає як спроба поєднання та інтеграції положень мережево-комунікаційного та інституціонального підходів. Проте нарівні із позитивними рисами зазначених систем поглядів, функціональний підхід зберігає також і притаманні для них вади й недоліки, а також визначається обмеженістю уваги щодо джерел формування складових соціального капіталу.

На нашу думку необхідною умовою вирішення питань визначення структури і складових соціального капіталу є інтеграція усіх розглянутих вище підходів, що виступають відбиттям окремих аспектів існування та розвитку даного суспільного феномену (див. рис. 1).

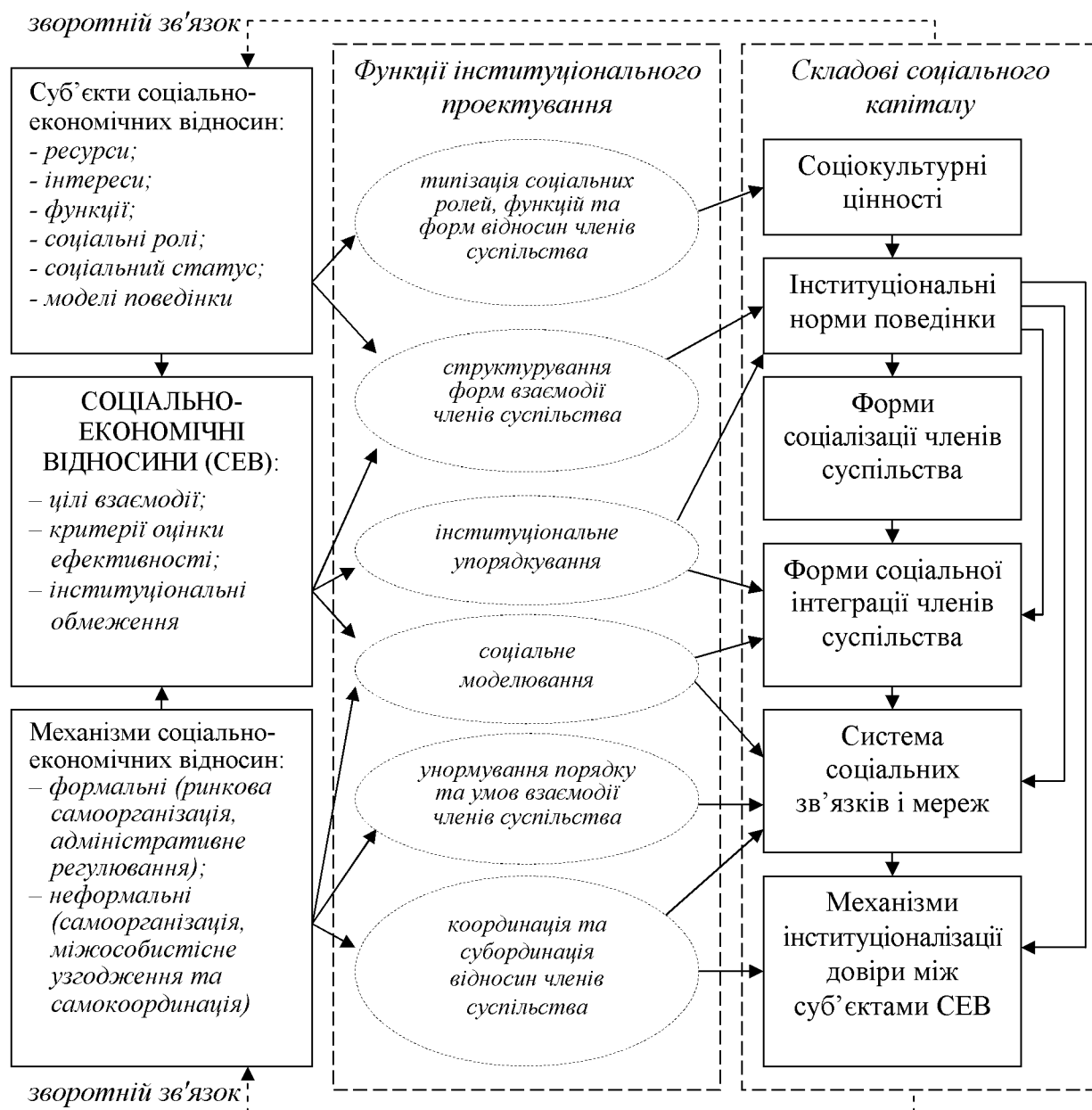

Рисунок 1 – Джерела формування та складові соціального капіталу суспільства

Джерело: розроблено автором

В рамках наведеної послідовності створення соціального капіталу суспільства розглядається в широкому контексті соціально-економічних відносин, упорядкування

та взаємне узгодження механізмів здійснення яких (використовуються положення інституціонального підходу) вимагає виконання функцій інституціонального проектування (функціональний підхід) належного комплексу елементів соціального капіталу, провідну роль у складі яких відіграють форми організації соціальних мереж і зв'язків (мережево-комунікаційний підхід), доступ до яких для економічних агентів являє собою джерело формування конкурентних переваг, пов'язаних із ексклюзивними можливостями підвищення ефективності залучення до обігу обмежених виробничих ресурсів на основі генерації унікальних нематеріальних активів, використання яких дозволяє забезпечити високий рівень взаємної довіри, необхідний для скорочення непродуктивних транзакційних витрат.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Соціальний капітал виступає інтеграційною основою для забезпечення єдності та взаємозв'язку учасників процесів продуктивної спільної діяльності членів суспільства, визначає можливості для підвищення ними ефективності господарювання, скорочення транзакційних витрат на засадах формування взаємної довіри, уніфікації та спрощення форм організації взаємодії економічних агентів. Пояснення сутності соціального капіталу здійснюється на основі таких основних підходів: ресурсного, мережево-комунікативного, інституціонального, функціонального. Інтеграція та поєднання зазначених підходів дозволило визначити джерела формування та складові соціального капіталу.

Напрямами подальших досліджень у цій сфері є розробка методичних положень з оцінки соціального капіталу на основі запропонованого підходу щодо його структуризації.

Список літератури

1. Бурдые П. Формы капитала / П. Бурдые // Экономическая социология. – 2002. – № 5. – С. 60–74.
2. Горожанкина М.Е. Социальный капитал: политэкономический аспект / М.Е. Горожанкина // М-во образ. и науки Украины, Донецкий гос. ун-т экономики и торговли им. М. Туган-Барановского. – Донецк: ДонГУЭТ, 2006. – 289 с.
3. Звонар В. Формування соціального капіталу у структурі відповідальних відносин / В. Звонар. // Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки (колективна монографія) / за ред. Е.М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України, 2012. – С. 132-144.
4. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий / Дж. Коулман // Общественные науки и современность. – 2001. – №3. – С. 122–139.
5. Коулман Дж. Экономическая социология с точки зрения теории рационального выбора / Дж. Коулман // Западная экономическая социология: Хрестоматия современной классики; под ред. В. В. Радаева. – М.: РОССПЭН, 2004. – С. 159–181.
6. Патнам Р. Д. Творення демократії : Традиції громадянської активності в сучасній Італії: [пер. с англ.] / Р. Д. Патнам, Р. Леонарді, Р. Й. Нанетті. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. – 302 с.
7. Шаповалова Т. В. Соціальний капітал та економічне зростання : монографія / Т. В. Шаповалова ; Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. – Луганськ : Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2013. – 299 с.
8. Burt R. The Network Structure of Social Capital / R. Burt. // Research in Organizational Behavior. – 2000. – Vol. 22. – P.345-423.
9. Fukuyama F. Trust: Social Virtues and Creation of Prosperity. / F. Fukuyama. – Free Press; 1st Free Press Pbk. Ed editionL., 1995. – 723 p.

Volodymyr Sybirtsev

Kirovohrad National Technical University, Kirovohrad, Ukraine

Structure and Components of Social Capital

Generalization of theoretical approaches and substantiation of the provisions concerning the definition of the structure and components of the social capital in society is the aim of the study.

Theoretical approaches concerning the establishment of the entity and the nature of social capital in society has been improved. Pithy characterization approaches (resource, network-communication, institutional, functional) to the definition of the structure and components of the social capital is given and generalized. The need for integration of selected approaches that are a reflection of certain aspects of the existence and development of the social phenomenon of social capital is proven. Sources of formation of the set and the nature of relationships between components of the social capital of society were defined. Functions of the institutional design of the components of the social capital were defined.

Social capital is the foundation of integration acts of unity and relationship processes in their productive joint activities of the members of society, identifies opportunities to improve the efficiency of management.

social capital, society, institutions, institutional planning, trust, social networks

Одержано 14.11.14

UDC 658.3:331.1

Tatiana Belyak, postgraduate

Kirovohrad National Technical University, Kirovohrad, Ukraine

Corporate Culture as the Instrument of Regulation of Labor and Social Relations

The essence of corporate culture, its influence on development of the social and labor relations have been disclosed in the article. The scheme which reflects a place of corporate culture in the system of social and labor relations of the enterprises and organizations has been developed. The results of sociological research concerning the status of corporate culture and its influence on regulation of social and labor relations, formation of social capital have been expounded.

corporate culture, social and labor relations, partnership, paternalism, social capital

Т. О. Бєляк, асп.

Кіровоградський національний технічний університет

Корпоративна культура як інструмент регулювання соціально-трудових відносин

У статті розкрита сутність корпоративної культури, її вплив на розвиток соціально-трудових відносин. Розроблено схему, яка відображає місце корпоративної культури у системі соціально-трудових відносин підприємств та організацій. Викладено результати соціологічного дослідження стану корпоративної культури та її впливу на регулювання соціально-трудових відносин, формування соціального капіталу.

корпоративна культура, соціально-трудові відносини, партнерство, патерналізм, соціальний капітал

Statement of the problem. Social and labor relations endure a difficult and conflict stage of development which is characterized by a crisis of confidence (corrupting of the social capital), lack of social unity, responsibility, transparency loss, devaluation of many moral and cultural values in Ukraine. At the same time corporate culture is an almost unused tool in regulation of the social and labor relations. Managers of the Ukrainian enterprises traditionally underestimate its motivational role that not only hinders stabilizing of social and labor relations, but also counteracts the solution of economic growth and innovative development tasks.

© Tatiana Belyak, 2014